

2. Лускатова Т.О. Відшкодування державою майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину / Т.О. Лускатова // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції 20.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1283%3A200416-22&catid=150%3A3-0416&Itemid=186&lang=ru.

3. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 12 січня 2016 року у справі 243/11658/15-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54994490>.

4. Ус. О.В. Відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення / О.В. Ус, М.В. Ус // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 3. – С. 82–87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/3_2015/part_3/17.pdf.

5. Ухвала апеляційного суду Чернівецької області від 30 квітня 2014 року у справі № 726/2–2521/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38544481>.

6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 вересня 2012 року у справі 6-13591св12 // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26425360>.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. : станом на 06 жовтня 2016 р. // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

Савельєва М.О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
та процесу факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

На теперішній день проблема формування та реалізації спадкових правовідносин в Україні є надзвичайно важливою, оскільки саме діюче цивільне законодавство суттєво розширило права громадян на здійснення своїх спадкових прав, закріпило право на складання спадкового договору, що потребує роз'яснення його правової природи, всебічного та комплексного дослідження спадкового права саме на сучасному етапі становлення цивільного законодавства України.

Спадкове право розглядали у своїх працях багато відомих науковців: Б. Антимонов, Д. Батман, В. Васильченко, К. Граве, М. Гордон, О. Дзера, В. Дроніков, Ю. Заїка, Т. Коваленко, А. Немков, С. Мазур, В. Серебровський, Є. Рябоконт, С. Фурс, Е. Флейшиць, Н.П. Шама та інші, однак незважаючи на

їхні наукові праці, вказана вище проблема залишається актуальною й сьогодні.

Так, спробуємо дати визначення терміна «спадкування». Відповідно до Цивільного кодексу України, а саме ст. 1216, під спадкуванням розуміється перехід обов'язків та прав від фізичної особи, яка померла, до інших осіб. Іншими словами, термін спадкування – це перехід майнових та деяких особистих немайнових прав, обов'язків фізичної особи, яка померла – спадкодавця, до інших осіб – спадкоємців.

Спадкоємцями можуть бути тільки ті фізичні особи, які є громадянами України, іноземці та особи без громадянства. Не можуть бути спадкодавцями юридичні особи, оскільки у випадках припинення діяльності організацій порядок передачі їх майна іншим особам або державі визначається не нормами спадкового права, а спеціальними правилами про ліквідацію чи реорганізацію юридичних осіб [1, с. 378].

Спадковий договір є відносно новим інститутом для вітчизняного цивільного права, який закріплено у главі 90 Цивільного кодексу України. Ст. 1302 ЦК України дає визначення спадкового договору. Сутність його полягає в тому, що за спадковим договором одна сторона, яка називається набувач, зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони – відчужувача й у разі його смерті набуває право власності на майно останнього [2]. З даного визначення ми бачимо, що в цьому договорі не призначаються спадкоємні особи та не закріплюється відмова від спадщини. Саме за допомогою цього ми намагатимемося сформулювати ознаки спадкового договору.

Першою неоднозначною ознакою спадкового договору слід назвати його односторонність або двосторонність. Зі ст. 1302 Цивільного кодексу України вбачається, що обов'язок відчужувача відсутній, проте досить чітко вказано, що в разі смерті відчужувача, набувач набуває права власності на його майно. З цього можна зробити висновок, що для того, аби набувач після смерті відчужувача зміг набути у власність певне майно, то на попереднього відповідно покладається обов'язок не відчужувати таке майно. Відчужувач має право потребувати від набувача вчинення певних дій майнового або немайнового характеру, покладених на нього спадковим договором, і зобов'язаний не складати заповіт щодо майна, яке виступає предметом договору й не відчужувати його. А набувач, у свою чергу, має право вимагати від відчужувача утримання від вчинення зазначених дій і відповідальний перед ним за неналежне виконання взятих на себе зобов'язань. У тому випадку, коли змістом спадкового договору виступає здійснення набувачем певних дій після відкриття спадщини, набувач несе відповідальність перед особою, призначеною відчужувачем для здійснення контролю після його смерті, а перед нотаріусом – за її відсутності.

З даною точкою зору згодна З. Ромовська. Вона стверджує у своїх працях односторонність спадкового договору. Так як з моменту укладення

договору в набувача виникають обов'язки вчинити певні дії в інтересах відчужувача, а відчужувач має право вимагати виконання дій, передбачених договором, і не має обов'язків [3, с. 16].

В. Васильченко підтримує думку, що спадковий договір – двосторонній, оскільки в силу ознаки двосторонності спадковий договір не можна скасувати або змінити в односторонньому порядку за життя відчужувача, як це має місце при заповіті [4, с. 138].

Так як існують різні точки зору на вказану вище ознаку спадкового договору, тому існує нагальна потреба її розроблення та законодавчого врегулювання.

Другою ознакою спадкового договору є його оплатний характер.

На перший погляд, проаналізувавши норми цивільного законодавства, можна сказати, що спадковий договір має оплатний характер, так як це визначає надання кожною стороною договору іншій зустрічного матеріального задоволення. Проте інколи зустрічаються й оплатні договори, за якими виконання боржником зобов'язання здійснюється на користь третьої особи. Це закріплено у ст. 636 ЦК України. В такому разі розглянемо дані особливості.

Перша позиція особливостей полягає в тому, що майнове задоволення вимог набувача здійснюється не самим відчужувачем, а після його смерті відбувається автоматично.

Відповідно до ст. 1307 ч. 1 ЦК України, з метою забезпечення виконання спадкового договору на майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження. Як зауважила Н. Шама, така заборона відчуження є тривалою, оскільки зберігається аж до моменту смерті відчужувача. Проте ситуація не змінюється і з його смертю. Як не міг він відчужити майно, визначене спадковим договором, за життя, так і не зможе відчужити його після смерті, оскільки внаслідок настання цієї події відчужувач перестає бути суб'єктом цивільних правовідносин, а отже, припиняються його цивільні права й обов'язки. Тому й неможливість відчуження, яка існувала за життя відчужувача, зберігається і після його смерті, оскільки не можна відчужити те, право на що припинилося [5, с. 147]. Однак єдиною підставою для зняття заборони відчуження є подання нотаріусу свідоцтва РАЦС про смерть відчужувача [6].

Іншу точку зору висловлено в праці А. Амеліна, який розглядає ознаки спадкового договору та стверджує про його оплатний характер, оскільки кожна сторона отримує від іншої зустрічне задоволення: набувач – у вигляді визначеного у договорі конкретного майна, а відчужувач – у вигляді відповідних дій майнового чи немайнового характеру з боку свого контрагента [7, с. 1].

Крім цього, згідно зі ст. 1305 ЦК України, на набувача договором може бути покладено зобов'язання щодо здійснення дій немайнового характеру.

Такі дії можуть потребувати від набувача хоч мінімальної матеріальної витрати або взагалі не супроводжуватися матеріальними витратами. В цьому випадку він також набуде право власності на майно відчужувача.

Третьою ознакою спадкового договору є момент його чинності: чи є він консенсуальним чи реальним договором. Ця ознака досить різнобічно обговорюється науковцями в їхніх працях. Так, О. Шевченко вважає, що «обов'язок відчужувача за даною статтею сформульовано так, начебто йдеться про реальний договір» [8], В. Васильченко зазначає, що спадковий договір є консенсуальним [9], С. Мазуренко визначає, що спадковий договір може бути як реальним, так і консенсуальним [10].

Згідно з ч. 3 ст. 640 ЦК, договір, який піддається нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації. На майно, зазначене у спадковому договорі, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження у будь-якому разі, незалежно від того, коли набувач за договором зобов'язався виконати розпорядження другої сторони – до чи після її смерті [11].

Наступною ознакою спадкового договору є його довго тривалість, або як ще називають пролонгованість договору. Цей договір укладається на строк, не менший ніж до моменту смерті відчужувача чи навіть більший, у разі вчинення дій на виконання особистого розпорядження після смерті відчужувача.

Слід виділити ще одну ознаку спадкового договору. Саме спадковий договір є альтернативою договору довічного утримання, які між собою мають певні схожі риси. Однак суттєва відмінність між ними теж існує та полягає в тому, що, на відміну від договору довічного утримання, при укладенні спадкового договору право власності на майно, що є його предметом, переходить до набувача лише після смерті відчужувача. Крім того, на відміну від договору довічного утримання, дії набувача можуть мати не тільки майновий, але й немайновий характер [12, с. 395].

На основі усього вищезазначеного слід зробити висновок про те, що ще за життя за спадковим договором відбувається розпорядження належним відчужувачеві майном, але й з набуттям набувачем права власності на майно після смерті відчужувача. Спадковий договір за властивими йому ознаками може бути одностороннім або двостороннім, оплатним або безоплатним, консенсуальним, довгодовготривалим, із утрудненим порядком зміни і дострокового розірвання правочином з надання послуг під умову відчуження на користь набувача належного відчужувачеві майна на випадок смерті останнього [13].

Зважаючи на те, що спадковий договір хоча й закріплений у шостій книзі ЦК України «Спадкове право» та має близький зв'язок із відносинами з приводу посмертного переходу майна у власність, проте більш доцільним є розміщення даного виду договору в п'ятій книзі ЦК України «Зобов'язальне

право», оскільки спадковий договір є різновидом договорів про передачу у власність набувача певного майна. Спадковий договір має подібність із договором довічного утримання, втім, важливі відмінності у правовій природі договору довічного утримання та спадкового договору все ж таки існують. Слід зазначити, що спадковий договір водночас є і розпорядженням на випадок смерті, і договором, змістом якого обумовлюються його істотні умови.

Таким чином, і в подальшому відносини, що виникають із спадкового договору, потребуватимуть окремих наукових досліджень та розвитку, насамперед з боку правозастосувальних органів, а наука цивільного права теж не стоятиме осторонь від цього процесу.

Бібліографічні посилання

1. Цивільне право України : у 2-х т. / за ред. Я. М. Шевченко. – К., 2003. – Т. 1. – 520 с.
2. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 05.01.2017. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2017. – 380 с.
3. Ромовская З.В. Проблемы наследственного договора / З.В. Ромовская // Юридическая практика. – 2003. – № 44. – С. 14–21.
4. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права / В.В. Васильченко // Право України. – 2003. – № 7. – С.137–138.
5. Шама Н.П. Поняття та ознаки спадкового договору / Н.П. Шама // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 142–150.
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/page>.
7. Амеліна А.С. Поняття та ознаки спадкового договору / А.С. Амеліна // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – Вип. 2 (11). – С. 1–3.
8. Шевченко О. Заповіт як підстава спадкування / О. Шевченко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 36–39.
9. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права / В.В. Васильченко // Право України. – 2003. – № 7. – 137 с.
10. Мапурепко С.В. Особливості укладення спадкового договору / С.В.Мапуренко // Право України. – 2004. – № 2. – С. 111–113.
11. Свобода Є.Ю. Спадковий договір в українському цивільному праві / Є.Ю. Свобода // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць ун-ту «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ap.uu.edu.ua/article/189>
12. Чуйкова В. Правова характеристика спадкового договору / В. Чуйкова // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 3–7.
13. Маркович Х.М. Особливості правової природи спадкового договору в цивільному законодавстві України / Х.М. Маркович // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pap.in.ua/1_2015/25.pdf.